

**TRANSLATION OF LACUNA IN SUBTITLES FROM GERMAN INTO
UKRAINIAN
ПЕРЕКЛАД ЛАКУН У СУБТИТРАХ З НІМЕЦЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ**

Анастасія ОСИПЧУК

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

osypchuk.anastasiia@chnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2751-6475>

Лариса ОЛЕКСИШИНА

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

l.oleksyshyna@chnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7946-3563>

This article deals with the concept of «linguistic lacunarity» and the analysis of the translation of lacuna, or the so-called «white spots» of the translation, from German into Ukrainian in the subtitles of television news programs of the German TV channel ZDF is carried out. Lacuna are lexical units, for the translation of which there is no direct equivalent. This is caused by different linguistic pictures of the world. They are also called non-equivalent vocabulary. E. Koseriu believes that the translation of lacuna is firstly the translation of a communicative situation, which the translator must first understand, and then qualitatively reproduce in the translation. And therefore, the most common strategy for the reproduction of lacuna is, in his opinion, descriptive translation. Modern translation studies is aimed at solving this problem, which covers various spheres of human life. In particular, this article examines the lacunae found in journalism. Firstly, the current topic of the coronavirus pandemic, economy and politics is investigated. The relevance of this study lies in the insufficient study of the issue of lacunarity in the German-Ukrainian language pair and the translation of lacuna in subtitles. In addition, audiovisual translation, subtitling has certain technical and contextual features that must also be taken into account.

The study showed that descriptive translation, transcoding methods (transcription and transliteration) with and without explanation, full and partial calque are used to translate lacuna. In order to create an adequate and understandable translation for the recipient, the translator requires not only a high level of language skills and knowledge of cultural features, but also the ability to use search engines, erudition and creativity.

Keywords: audiovisual translation, subtitling, lacunarity, German-Ukrainian language pair, transformations.

У статті йдеться про поняття «лакунарності», зокрема проводиться аналіз перекладу лакун, або ж так званих «білих плям» перекладу, з німецької мови українською у субтитрах телевізійних випусків новин німецького телеканалу ZDF. Лакуни – це лексичні одиниці, для перекладу яких немає прямого відповідника, що зумовлено різними мовними картинками світу. Їх ще називають безеквівалентною лексикою. Е. Косеріу вважає, що переклад лакун – це, перш за все, переклад комунікативної ситуації, яку перекладач спершу повинен зрозуміти, а тоді якісно відтворити у перекладі. Відповідно, найпоширенішою стратегією відтворення лакун є, на його думку, описовий переклад. Сучасне перекладознавство спрямоване на розв’язання цієї проблеми, яка охоплює різні сфери життя людини. Зокрема, у цій статті розглядаються лакуни, які зустрічаються у публіцистиці. Передусім досліджується актуальна тема пандемії коронавірусу, економіки та політики. Актуальність даного дослідження полягає в недостатньому вивченні питання лакунарності в мовній парі німецька-українська, а саме переклад лакун у субтитрах. Аудіовізуальний переклад, субтитрування має певні технічні й контекстуальні особливості, які також треба враховувати.

Дослідження показало, що для перекладу лакун застосовується описовий переклад, методи транскодування (транскрипція та транслітерація) з та без пояснення, повне та часткове калькування. Задля створення адекватного та зрозумілого для реципієнта перекладу лакун від перекладача вимагається не лише високий рівень володіння мовами та знання культурних та ментальних особливостей, але й уміння користуватися пошуковими системами, ерудованість та креативність.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, субтитрування, лакунарність, німецько-українська мовна пара, трансформації.

Вступ. Переклад – це не тільки відтворення тексту, лексичних одиниць знаками іншої мови, важливішим є адекватне відтворення комунікативної ситуації. І оскільки кожна мова і культура розвивалися по-різному під впливом різноманітних чинників та явищ, під час перекладу може виникати «ситуація», яка не відома цільовій групі. Ця «ситуація» у нашому розумінні може проявлятися, до прикладу, у вигляді поняття або фрази, які є нетиповими, містять аспект чи явище, відсутні в іншій мові або ж ще досі не названі та, відповідно, не використовувані. Лакуни є яскравим прикладом відмінностей позамовної реальності й, як наслідок, проблемою для перекладача. У цій статті ми проаналізуємо аудіовізуальний переклад лакун у субтитрах та визначимо трансформації, які найчастіше застосовувалися для їх відтворення.

Питання лакунарності є комплексним, єдиного визначення поняття «лакун» немає. Вивченням питання займалися такі науковці-мовознавці як Євгенію Косеріу, Астрід Віт, Ігор Панасюк. Все ж питання перекладу лакун не вивчене до кінця, оскільки явище лакунарності перебуває в динаміці, що пов'язано з природним для мови явищем постійного розвитку та змін. Досі немає традиційно ухваленої класифікації лакун та виокремлення найбільш доречних для їх перекладу стратегій. Зокрема не досліджувався переклад лакун у субтитрах телевізійних випусків новин.

Метою нашої публікації є аналіз перекладу лакун німецької мови українською, які зустрічаються у телевізійних випусках новин телеканалу ZDF у програмах «heute 19:00», «heute journal». Об'єктами дослідження слугують лакуни німецької мови, що використовуються у випусках нових німецького телеканалу, та їх переклад.

Застосовувались такі **методи дослідження**: аналіз та синтез – для збору та опрацювання теоретичних засад; порівняльний аналіз – для визначення перекладацьких трансформацій, які перекладач практикував у процесі відтворення лакун. Добір емпіричного матеріалу базується на методі суцільної вибірки.

Результати та обговорення. Лакунарність – явище, яке зустрічається як інтралінгвально, в межах однієї мови, наприклад її лексичної системи, так і міжмовно. Останнє зумовлено, перш за все, різністю мовних картин світу. Так, для нас є проблемою перекласти німецьке слово «Teggin» українською тому, що українське «зустріч» не окреслює повноту поняття. Також не існує точних за значенням еквівалентів між двома мовами, оскільки всі мови мають різну семантичну структуру. Жодна лексична одиниця не відповідає іншій одиниці будь-якої цільової мови абсолютно, жодна граматична структура, як от минулий час німецької та англійської мов, не мають однакового значення (Jörn, 2012, с. 24).

Проблемою неперекладності або ж, іншими словами, безеквівалентності займалися численні науковці. Німецький лінгвіст румунського походження Євгенію Косеріу стверджує, що при перекладі так званих «білих плям» не варто розмірковувати над тим, який елемент іншої мовної системи буде еквівалентним, набагато важливішим є те, як називаються ці денотати в такій же ситуації іншою мовою. На думку науковця, для їх відтворення необхідний вже не переклад, а опис (Prunč, 2002, с. 136–137). У Астрід Віт такі розбіжності між мовами викликають інтерес насамперед в контексті причин виникнення таких явищ. Науковець розширює поняття лакун і говорить, що лакуни – це реалії, процеси й стани, які не відповідають досвіду носіїв інших культур (Ertelt-Vieth, 2005, с. 74–75). Схожу думку відстоює Ігор Панасюк. Він вважає, що лакуни сигналізують і вкотре підтверджують існування розбіжностей між мовами та психолінгвістичними досвідами певних культур. Перекладач – знавець як висхідної, так і цільової мови й культури, має з допомогою набутих когнітивних знань, мовної компетенції та культурної обізнаності розв'язувати проблему перекладу так званих «білих плям» (Kononenko, 2020, с. 115).

Лакуни становлять перекладацьку проблему, проте, якщо вони виникають під час аудіовізуального перекладу, то пошук адекватних трансформацій стає ще більш кропітким та

вимагає від перекладача особливих вмінь та навичок. У цій статті ми розглянемо переклад лакун у субтитрах, що є одним із видів аудіовізуального перекладу. Субтитрування має ряд переваг: лаконічність перекладу, збереження автентичності, краща інтеграція в іноземну культуру, перевага для тих, хто вивчає мову (Радецька, 2016, с. 82). Все ж субтитрування має ряд недоліків: технічні обмеження, як-от часові відрізки, швидкість мовлення (а відтак і субтитрів), розташування тексту і його зовнішні характеристики (шрифт, розмір); а також контекстуальні, які стосуються відтворення змісту, враховуючи як технічні особливості, так і культурні та мовні особливості й відмінності висхідної та цільової мов. Ці недоліки призводять до того, що однією зі стратегій перекладу є перефразування та компресія, за якої задля уникнення перевантаження тексту можуть опускатися лексичні одиниці, які не мають смислового навантаження: вставні слова, повтори та інші (Єлісєєва, 2018, с. 158). Перекладачі надають перевагу простішим синтаксичним структурам. Лінгвіст Генріх Готтліб дослідив, що в середньому усний текст скорочується на 1/3 в письмовому перекладі субтитрів. Джон Кетфорд вважає переклад субтитрів швидше довільним відтворенням та опрацюванням тексту, ніж перекладом як таким. А все тому, що втрат певної інформації не уникнути. Перекладач натомість звик повністю, конвенційно та літературно, використовуючи найкращі формулювання та лексичні одиниці та досягаючи високого рівня відповідності, здійснювати переклад, що у випадку із субтитрами реалізувати важко. Така ж ситуація виникає і під час перекладу лакун, адекватний переклад яких вимагає достатнього «місця і часу», чого у перекладача субтитрів немає (Gil, 2009, с. 245–244).

Для унаочнення проблеми розглянемо та проаналізуємо приклади перекладу лакун з німецької мови українською. Загалом можна виокремити одну з актуальних тем, яка знову набуває важливості в Німеччині, тема коронавірусу. Вона збагатила словник як німців, так і українців численними новими лексичними одиницями. Вони часто, зокрема через особливості будови мови, як-от поширені композити німецької мови, та сприйняття світу (як-от заходи щодо запобігання хвороби) відрізняються, а отже становлять проблему при перекладі, тобто утворюють «лакуни».

Проаналізуємо наступний приклад: *Angela Merkel hat Oster-Entscheidungen als großen Fehler bezeichnet, damals in Coronapandemie und hat es zurückgenommen.* – Ангела Меркель скасувала рішення ввести локдаун під час великодніх свят, погодившись, що це помилка.

Для відтворення лакуни «Oster-Entscheidungen» перекладач проводить пошукову роботу та обирає стратегію опису лакуни. Він розшифровує це поняття для реципієнта та подає інформацію для легкого сприйняття. Лакуни зазвичай несуть багато додаткових значень, які з допомогою калькування відтворити неможливо, оскільки тоді втрачається семантичне наповнення, і реципієнт отримує лише частину інформації. Переклад лакуни як «великодні рішення» унеможливив би її розуміння. Вважаємо, що перекладач адекватно відтворив значення. Зазначимо, що перекладач субтитрів знаходиться в межах певної кількості знаків, тому він повинен тримати баланс та шляхом розширеного формулювання однієї частини тексту компресувати іншу, не втрачаючи при цьому змісту та комунікативних функцій вислову.

Для висвітлення даних про кількість хворих Інститут імені Роберта Коха використовує неологізм «7-Tage-Inzidenz», що в українському перекладі відтворюється за допомогою калькування з додаванням – «семиденна захворюваність на сто тисяч населення». Додавати «на сто тисяч населення» важливо для розуміння масштабів захворювання.

Якщо під час пандемії в Україні розрізнялися чотири рівні епідемічної небезпеки поширення COVID-19, то у Німеччині впровадили так зване правило «die Hotspot-Regel». У перекладі «правило «гарячої точки»», або ж «правило «червоної точки»», що означає високий рівень захворюваності. Таке калькування не становить проблем з розумінням, оскільки його значення зрозуміле з контексту та візуалізоване кадрами на екрані. Ще дві лакуни-неологізми, що є типовими для німецької мовної картини світу і виникли в час пандемії: «die 3G Verordnung» та «die 2G Verordnung». Їх спершу перекладали з поясненням – одужання / вакцинація / тест, проте згодом задля економії місця та полегшення читання й сприймання було узгоджено переклад «правило 3G» та «правило 2G».

Long-Covid-Patient – хворий на «лонгковід»: перекладач відтворює дану одиницю за допомогою відповідника «хворий» та транскодуювання одиниці «лонгковід». І хоча такий переклад може видатися дещо «очуженим», все ж така лексична одиниця поширюється також в українському медійному просторі, тому не ускладнюватиме розуміння.

Часто зберегти експресивність лексики, що виникла у період коронавірусу, важко або й неможливо. Тому ще однією трансформацією, якою послуговуються перекладачі, є нейтралізація або ж опис лакуни. Тоді перекладач на рівні вставних синтаксичних структур відтворює значення лакуни, що спостерігається у наступних прикладах:

❖ *Es ist unfair, weil wir uns impfen lassen möchten und bisher nicht die Chance hatten und der Impfeid kommt hoch.* – Це не справедливо, бо ми теж хочемо вакцинуватися, але ще не було можливості й ми задримо тим, хто вже мав таку нагоду.

❖ *Vorbei ist die Zeit der Abstandsmahner und Virenwarner.* – Часи **nonпереджень про безпечну дистанцію і віруси** вже минули.

❖ *Die Bundesregierung ist bei der Diskussion um Art und Umfänge der Lieferungen aber dabei in eine Ampelkrise zu rutschen.* – Дискутуючи про вид та обсяг допомоги, «**світлофорна**» коаліція не помітила, як сама опинилася на порозі кризи.

В останньому прикладі вдалося також зберегти експресивність, використавши метафору.

Нейтралізованим було поняття «*Hamstereinkäufe*» – «масові, здебільшого наразі непотрібні закупи». Проте у деяких випадках перекладачам вдавалося знайти експресивний відповідник або створити неологізм. Як-от для лексичної одиниці «*Maskenmuffel*», переклавши її як «маскопротівник». Тут спостерігаємо калькування та створення своєрідного оказіоналізму. У випадку з лексичною одиницею «*Covididiot*» було застосовано транслітерацію.

Часто відтворити всю повноту значення лакуни одним словом неможливо, як і знайти еквівалент, тому застосовується описовий переклад. Це практикується й під час відтворення політичної лексики, щоб одомашнити її та зробити зрозумілою для читача. Для здійснення цього перекладач має спершу сам зрозуміти те чи інше поняття, а тоді підібрати таку трансформацію, яка допоможе створити якісний переклад. Так, у репортажі про виведення німецьких військ з Афганістану вживаються два терміни – *Ostkräfte* і *Aufnahmezusage*. Розглянемо контексти та переклад даних лакун українською:

❖ *... weil sehr viele Ostkräfte zurückgelassen worden waren.* – ... тому що багато місцевих солдатів-іноземців, що служили з німецькими солдатами, і досі залишаються в Афганістані.

❖ *Für weitere 6 000 Menschen gibt es eine Aufnahmezusage.* – Ще 6000 осіб отримали дозвіл на в'їзд.

Для відтворення згаданих лакун застосовується описовий, пояснювальний переклад. У першому випадку необхідно було познайомити українського читача з таким поняттям. Ба більше, часовий проміжок уможливив такий розлогий опис лакуни у субтитрі. У другому випадку йдеться про дозвіл проживання «*Ostkräfte*» на території Німеччини, але оскільки з контексту відомо, що йдеться саме про військових-афганців, детальніше описувати потреби не було.

Ще один приклад зображує пояснювальний переклад, пояснення лакуни. Це слова французького колишнього топдипломата і цікаво, що він у своєму інтерв'ю також використовує термін «*die schwarze Null*», не перекладаючи його французькою, що може бути зумовленим цільовою групою його інтерв'ю – а це німці, які, очевидно, знайомі з такою політикою Німеччини, на відміну від українців, які є реципієнтами українських субтитрів.

❖ *Aber jetzt haben viele EU-Staaten den Eindruck, dass Deutschland nicht nach denselben Regeln spielen will, die es anderen auffällig tat, wie damals die schwarze Null.* – Але у багатьох державах ЄС складається таке враження, що Німеччина не хоче грати за своїми ж правилами, які раніше нав'язувала іншим, як-от механізм **неперевищення витрат над прибутком**.

Перекладачі вдавалися також до стратегії очуження. Розглянемо декілька прикладів:

❖ *Erst jetzt, zwei Tage nach seiner Erklärung, setzt sich das Wort Ringtausch durch.* – Тільки зараз, 2 дні після його заяви, все частіше згадується вираз «**круговий обмін**».

Спостерігаємо калькування, яке, на перший погляд, може ускладнити розуміння, проте у самому ж відео згодом пояснюється, що означає це поняття, тому нема потреби це робити у даному часовому відрізку. Щобільше, під час перекладу субтитрів діють певні часові обмеження, тому не вдалося б якісно застосувати описовий, пояснювальний переклад в цьому випадку. Схожу трансформацію застосували також для перекладу лакуни «*Schuldenbremse*» – принцип «боргового гальма». У цьому випадку перекладач також посилався на те, що таке поняття вже раніше вживалося на просторах інтернету, як-от на інформаційній сторінці Deutsche Welle. Тому такий переклад не ускладнить розуміння, а спонукатиме реципієнта дізнаватися більше про політичне та економічне життя Німеччини.

Ще однією трансформацією, що свідчить про очуження перекладу, є транскодування (транскрипції або транслітерація) з додаванням інформації, важливої для розуміння конкретного контексту:

❖ Reichsbürger – представник руху «райхсбюргер»;

❖ *Wir reden hier über ein tausend jährliches Angendorf.* – Мова йде про тисячолітнє село тину «ангендорф».

Окрім транскрипції, спостерігаємо додавання інформації. Така експлікація полегшує сприйняття. Трансформація додавання також часто застосовувалася при перекладі лакун, а саме власних назв. Наприклад:

❖ ADAC – загальнонімецький автомобільний клуб ADAC;

❖ ver.di – профспілкова організація ver.di;

❖ Hartz-IV-Aufstocker – особи, які отримують соціальну допомогу за проектом Hartz-IV.

Розглянемо експресивно забарвлену лексичну одиницю «*Gratwanderung*», що у прямому значенні означає процес ходіння по краю, а у переносному – ситуацію, за якої навіть найменша помилка може спричинити велику проблему. Для відтворення цієї одиниці в перекладі використовуємо нейтральну одиницю «балансувати» для передачі прямого значення одиниці та фразеологізм «між двома вогнями». У такому випадку вдалося ще й зберегти експресивну комунікативну функцію, якою часто оперують у телевізійних випусках новин. Розглянемо реалізацію цього перекладу в субтитрі:

❖ *Die Gratwanderung und kein einfacher Termin.* – **Балансування між двома вогнями, зовсім непроста зустріч.**

Лакуна «*Quereinsteiger*» позначає людину, яка змінює місце роботи та працює не за початково обраною спеціальністю. Її вдалося відтворити шляхом опису – «коли міняєш сферу діяльності». У випуску новин вживали також іншу лексичну одиницю – композиту з першою його частиною *Quer* – «*Querschläger*». Розглянемо контекст застосування одиниці, яка у дослівному перекладі означає «той, хто криво б'є», а її перше словникове значення – «рикошет»:

❖ *Für Querschläger gibt es notfalls Sibirien.* – **Адже там для тих, хто незгідний, є Сибір.**

Отож, для перекладу цієї лакуни було знайдено відповідник, який несе потрібне для цього контексту значення. Для відтворення цієї лакуни можемо запропонувати ще варіанти «дисидент», «інакодумець» або «політичний інакодумець».

Висновки. Зараз особливо важливо дізнаватися інформацію з різноманітних джерел, в тому числі й з іноземних. У цьому українським реципієнтам допоможе аудіовізуальний переклад новин. Проте для перекладача це також випробування. Щоб правильно відтворити інформацію у перекладі, треба подолати численну кількість перекладацьких проблем та труднощів. Серед них також переклад лакун. Щоб розв'язати проблему лакунарності, перекладачі використовують різні трансформації та зважають при цьому ще й на особливості перекладу субтитрів – часові обмеження та обмеження кількості знаків. Очевидно, перекладач має розпізнати лакуну, проаналізувати її за допомогою довідкових джерел та пошукових серверів, та, застосовуючи різноманітні трансформації, відтворити її цільовою мовою. Обираючи ту чи іншу перекладацьку трансформацію, перекладач також обирає між двома основоположними стратегіями перекладознавства – «одомашнення» та «очуження». З огляду на проаналізовані приклади, можна стверджувати, що перекладачі переважно послуговувалися

стратегією «одомашнення» та такими трансформаціями, як описовий переклад, повне калькування, додавання, нейтралізація.

Перспективою дослідження може бути аналіз лакун інших телевізійних випусків новин, складання тематичного словника лакун, поглиблене вивчення та аналіз функцій та структури лакун, частота їх виникнення в мовних парах українська – німецька, німецька – українська тощо.

Список літератури

Єлісеєва С. В. Особливості субтитрування як напрямку перекладацької діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. С. 158–160.

Радецька С. В., Калішчак, Т. Т. Субтитрування як вид аудіовізуального перекладу: переваги та недоліки. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки*. 2016. С. 81–84.

Ertelt-Vieth A. *Interkulturelle Kommunikation und kultureller Wandel*. Tübingen, 2005. 391 S.

Gil A. *Kultur übersetzen: Zur Wissenschaft des Übersetzens im deutsch-französischen Dialog*. Berlin, 2009. 285 S.

Jörn A. *Linguistik und Übersetzung*. Tübingen, 2013. 312 S.

Kononenko V. Rezension der Monographie Polyvarität von Übersetzung von Igor Panasyk. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія*. 2020. Вип. 39. С.114–118.

Prunč E. *Einführung in die Translationswissenschaft*. Graz, 2002. 374 S.

References

Yeliseieva S. (2018). Osoblyvosti subtytruvannia yak napriamu perekladatskoi diialnosti [Features of the subtitling as a direction of translation activity]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 158–160.

Radetska S. V., Kalishchak, T. T. (2016). Subtytruvannia yak vyd audiovizualnoho perekladu: perevahy ta nedoliky [Subtitling as a type of audiovisual translation: advantages and disadvantages]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]. Filolohichni nauky*, 81–84.